

*Kraljestvo
domišljije*

LUTKOVNO GLEDALIŠČE
LJUBLJANA

William Shakespeare – Andrej
Rozman Roza

Beneški trgovec

Pedagoško gradivo

Pripravili: študentje in študentke slovenistike Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
(Vito Poredoš, Jera Tavčar, Anja Draksler, Katja Potočnik, Urška Potočnik, Barbara Grabar,
Eva Trivunović) pod mentorstvom izr. prof. dr. Mateje Pezdirc Bartol

Misli za uvod

Preberite naslednje replike iz dramskega besedila Beneški trgovec Andreja Rozmana Roze in odgovorite na vprašanja:

NERISSA: Bog, prosm, dej ga razsvetlit. / Tud teb bo laži, k ti bom nehala težiti (str. 10).

BASSANIO: Nč ne štekam. A sm jest kej zajebou? (str. 6)

SHYLOCK: Ampak jaz imam v pogodbi zapisan funt mesa, / in zahtevam, da mi ga da (str. 15).

ANTONIO: Sunny, prosim,пусти pasjega sina. / Bo že pravično kaznovan, / ko enkrat pride sodni dan. / Bog mu ne bo odpustil težkih grehov. / A ti ne veš, kako zelo mi je že zdaj v uteho, / da srečen si vsaj ti. / In da so vsaj tvoje finance zdaj varno pod streho (str. 13).

PORTIA: Škoda. Bil je točno tak kot tale, Pokaže Bassaniev prstan. / ki mi ga je en dons dau u zahvalo. / Dal mi je clo svojo cifro. Pokličem ga, da ne bo mislu, / da sm pozabila, kar sm mu obljubila (str. 21).

1. Bi glede na te izjave lahko sklepali, kdaj se zgodba dogaja?
2. Kako si predstavljate glavne junake? V kakšnem razmerju so med seboj? Kakšne so njihove karakterne lastnosti? Kaj so po poklicu?
3. Kakšen je jezik? Ali vse osebe govorijo enako? Opazite rime? Kje?
4. Kaj mislite, o čem bo govorila predstava?

Pred ogledom uprizoritve: spoznajmo oba avtorja

William Shakespeare

Shakespeare in njegov čas

William Shakespeare se je rodil aprila 1564 v osrednji Angliji v manjšem kraju Stratford ob reki Avon. Oče John je poleg usnjarske in strojarske dejavnosti kot uradnik opravljal še javne zadolžitve, vendar je kasneje zabredel v finančne težave in z družino obubožal. O življenju Williama Shakespearja vemo toliko, kolikor podatkov se je ohranilo iz krstnih in zemljiških knjig, davčnih poročil in iz sočasnih zapisov o Shakespearju in njegovih delih.

Krščen je bil 26. aprila 1564, osnovno in srednjo šolo je obiskoval v rojstnem kraju, pri osemnajstih letih se je poročil z Anno Hathaway in imel z njo hčerko Susanno ter dvojčka Hamneth in Judith. Iz nekega zapisa iz leta 1592 izvemo, da je bil Shakespeare igralec v Londonu in da je hkrati pisal tudi drame. Leta 1594 je s svojo gledališko skupino lorda komornika odigral dve predstavi na kraljevem dvoru. Gledališke skupine so imele svoje mecene med plemiči in vladarji. Shakespeare je igral v skupini, ki jo je podpiral lord komornik, zato so se imenovali Lord Chamberlain's Men. Leta 1603 je postal mecen skupini kralj Jakob I. in tako so se igralci preimenovali v King's Men. Sledijo njegova najbolj plodovita leta, ko je napisal večino svojih najboljših del, zaslovel in si tudi gmotno opomogel. Leta 1611 se je vrnil v Stratford in pisal dela za svojo gledališko skupino. Umril je 23. aprila 1616 in je pokopan v tamkajšnji cerkvi. Po njegovi smrti sta John Heminge in Henry Condell leta 1623 za tisk pripravila prvo izdajo zbranih del.

Shakespearjevo dramsko ustvarjanje delimo na tri obdobja: zgodnje, srednje in pozno. V zgodnjem obdobju je napisal dela, kot so Sen kresne noči, Beneški trgovec, Rihard III., Romeo in Julija ter Julij Cezar. V srednjem obdobju so nastala njegova najbolj znamenita dela, kot so Hamlet, Othello, Macbeth, Kralj Lear in Kakor vam drago. V poznem pa Zimska pravljica in Vihar. Zgodnje obdobje je trajalo od leta 1590 do 1601. Tedaj je pisal komedije, zgodovinske igre in zgodnje tragedije. Pred Beneškim trgovcem se je Shakespeare pri pisanju komedij naslanjal predvsem na predhodno komediografijo, na klasično komedijo ali pa na romantične komedije njegovih sodobnikov. Z Beneškim trgovcem in s Senom kresne noči pa je ustvarjal iz lastnega domišljjskega sveta, sledeč svoji poetiki in komiki.

Elizabetinska doba

Shakespearjevo dobo je pomembno zaznamovala vladavina kraljice Elizabete I., ki je po nasleditvi svoje predhodnice in polsestre Marije Tudor utrdila svojo oblast in anglikansko vero, ki jo je uvedel že njen oče Henrik VIII. Številna geografska odkritja angleških pomorščakov in trgovcev so Anglijo preusmerila k oblikovanju v močno pomorsko silo, ki se je kmalu zapletla v spor s tedanjo najresnejšo grožnjo, Španijo. Kralj Filip se je leta 1588 namenil odstaviti Elizabeto s prestola in je proti Angliji poslal veliko ladjevje. Angleška mornarica in slabo vreme sta zaustavili Filipove ladje. Občasni boji so se še nadaljevali in z njimi povezane spletke, ki so botrovale k usmrtni kraljičinemu osebnemu zdravniku Lopezu, portugalskega žida, ki se je po emigraciji v Anglijo spreobrnil v krščanstvo.

Za dramsko ustvarjalnost v 16. stoletju je bil pomemben razvoj šolstva, ki je imelo že večstoletno tradicijo z univerzama v Cambridgeu in v Oxfordu. Val humanizma, ki je zajel Anglijo, je obudil zanimanje za klasično književnost, ki se pri Shakespearju in njegovih predhodnikih ter sodobnikih odraža tudi v izbiri snovi iz sredozemskega okolja (Beneški trgovec). V Shakespearjevem času so gledališka dela uprizarjali na javnih mestih, v velikih dvorinah mestnih hiš in univerz, v plemiških sobanah itd. Zlasti priljubljena mesta za gledališče so postala dvorišča gostiln, kjer so na sredo postavili oder, gledalci pa so bodisi stali pred njim bodisi so v polkrogu sedeli na balkonih. Danes poznamo predvsem rekonstruiran Globe Theater.

Nastanek dela

Komedijo Beneški trgovec je napisal med letoma 1594 in 1598. Na njen nastanek so pomembno vplivali trije viri, ki jih je Shakespeare združil v umetniško celoto. Prvi je motiv zadolžnice za funt mesa, ki je poznan že iz starih orientalskih pravljic, vendar je Shakespeare zanj izvedel iz dela italijanskega pripovednika Giovannijskega Fiorentineja Il Pecorone (Tepec). Drugi je motiv treh skrinjic, ki je prav tako ljudskega izvora in ga je Shakespeare prebral v zbirki srednjeveških pripovedi in anekdot Gesta Romanorum. Zadnji vir pomeni delo Shakespearjevega sodobnika in dramatika Christopherja Marlowa, ki je na podlagi prej omenjene zarote proti kraljičinemu osebnemu zdravniku doktorju Lopezu, ki so ga zaradi veleizdaje usmrtili, napisal delo z naslovom Malteški Jud. Slednje je Shakespearja spodbudilo, da je napisal delo, ki se dogaja v sredozemskem okolju.

Na Slovenskem so Beneškega trgovca prvič uprizorili v Župančičevem prevodu v Ljubljani leta 1906. V Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani so ga nazadnje uprizorili v prevodu Milana Jesiha leta 2011, leta 2015 pa ga je Andrej Rozman Roza priredil za lutkovno predstavo, ki so jo premierno uprizorili februarja 2015 v Lutkovnem gledališču Ljubljana.

Naloge za učence/dijake

1. S pomočjo medmrežja poiščite Shakespearjeve portrete.
2. Na zemljevidu poiščite Shakespearjev rojstni kraj Stratford upon Avon. Poiščite še sliko njegove rojstne hiše.
3. V Shakespearjevem času so v gledališče hodili ljudje vseh starosti in stanov. Najbolj znano se je imenovalo Globe Theatre. Na medmrežju poiščite, kakšno je bilo to gledališče nekoč. Ali je kaj podobno današnjim?
4. Leta 2016 mineva 400 let od smrti Williama Shakespearja. Z uprizoritvami njegovih del ga ne bodo počastili samo v njegovi rodni Angliji, ampak tudi drugod po svetu, med drugim tudi v Sloveniji. Bodite pozorni na sporede slovenskih gledališč in pogledajte, ali se pojavlja katera od njegovih iger.

Andrej Rozman Roza

Življenje in delo

Rodil se je 25. maja 1955 v Ljubljani. Je slovenski pesnik, pisatelj, dramatik, režiser, prevajalec in igravec. Leta 1978 je s prijatelji ustanovil Pocestno gledališče Predrazpadom (ulično gledališče). Po prenehanju delovanja gledališča Predrazpadom leta 1981 se je pojavil kot soustanovitelj Gledališča Ane Monró. Člani tega gledališča so pomembno vplivali na razvoj gledališča na Slovenskem, saj so poleg uličnega gledališča v slovenski prostor vpeljali tudi gledališko improvizacijo. Pomembno vlogo so imeli pri vzpostavitvi kulturnega centra KUD France Prešeren v Ljubljani. Prvi so organizirali mednarodne festivale uličnih gledališč, ustanovili so tudi prvo šolo uličnega gledališča v Sloveniji. Leta 2003 je Andrej Rozman Roza ustanovil gledališče Rozinteater, tj. najmanjše možno gledališče, ki ne more ne razpasti ne propasti, ampak se lahko le naveliča ali umre. To gledališče namreč sestavlja en sam stalen igravec, ki je hkrati tudi avtor, režiser in ravnatelj. Je prejemnik mnogih nagrad (Levstikove, Ježkove, Župančičeve, nagrade Prešernovega sklada idr.).

Pomembno je poudariti, da Andrej Rozman Roza piše tako za odrasle kot za otroke.

Dela za otroke: *Pesmi iz rimogojnice* (2013), *Bober Bor* (2013), *Čofli* (2012), *Gospod Filodendron* (2011), *Urška* (2010), *Ko snežna sova zacinglja* (2008), *Rimanice za predgospodiče* (1993) idr. Pesmi in kratka proza za odrasle: *Izbrane rozine v akciji* (2010), *Nezavedna kombi nacija* (2008), *Je že vredu mama* (1997, 2001, 2007), *Tih bot dedi* (2005), *Razmigajmo se v križu* (2003), *S smetano nad jagode* (1989).

Izbrana dramska besedila so izšla l. 2009 v knjigi *Brvi čez morje*, izbor njegovih del pa leta 2015 v knjigi z naslovom *Gleda kondor avion* (Knjižnica Kondor: izbrana dela iz domače in svetovne književnosti).

Značilnosti Rozmanovega ustvarjanja

Prva zanimiva Rozmanova lastnost je **pisanje po naročilu**. To postavlja gledalca pred bralca in torej literarno delo razume predvsem kot gledališko predlogo. Rozman je za Lutkovno gledališče Ljubljana priredil Shakespearovo komedijo *Beneški trgovec* za lutkovno predstavo. Premierno so jo uprizorili maja 2015 na malem odru LGL.

Druga njegova značilnost je **nanašanje na znane predloge oziroma motive**. Njegove drame črpajo snov iz življenj pomembnih osebnosti (Neron, Prešeren), iz literarnih del (*Skopuh*, *Živalska farma*, *Obuti maček*, *Janko in Metka*, *Kekec* ...) in celo iz televizijskega žanra (*Ana Migrena*). Snov pa črpa tudi pri tujih avtorjih in delih: poleg Molièra najbolj izstopa Shakespeare, katerega komedijo *Beneški trgovec* je Rozman izvirno priredil.

Njegovo ime se velikokrat povezuje s **humorjem, komedijo** in **smehom**. Vir komike so lahko različne komične situacije, v katerih se znajdejo nastopajoče osebe, smeh lahko zbuja njihove značajske lastnosti ali pa jezik, s katerim Rozman ustvarja veliko komičnih učinkov.

V Rozmanovem ustvarjanju ima tudi **glasba** pomembno vlogo. Pesmi, izvajane z glasbo ali kot recitacije, se pojavljajo v mnogih njegovih delih.

Rozmanov **jezik** je zelo raznolik. Zanj se je Rozman navdušil že v otroštvu, ko je želel postati pesnik, v njem še danes najraje raziskuje in ustvarja. Rozmanova besedila so jezikovno zelo pestra in odražajo njegov pogled na jezik. Razne besedne igre in posnemanje različnih slogov (arhaizmi, patetičen in sentimentalni historični slog) sprožajo komične učinke. Drame so najpogosteje zapisane v govorjenem jeziku, saj je cilj Rozmanovega pisanja uprizoritev in pogovorne oblike delujejo bolj avtentično. Jezikovno barvitost vnese npr. govorna napaka, raba latovščine, stik oseb iz različnih narečnih skupin, tujejezični vložki ter

kombiniranje slovenskega in angleškega jezika ...

Prepoznaven je predvsem zaradi pisanja v sodobni slovenščini, zaradi česar je na začetku imel težave z lektorji, saj npr. izpušča »i« na koncu nedoločnika, ker meni, da se ne uporablja več. Ne zanima ga pravilnost jezika, meni, da je v Sloveniji preveč ukoreninjeno, da mora biti jezik pravilen, saj je jezik živo orodje.

Jezik je pomemben tudi v Rozmanovem pesništvu. Jezik mu pomeni še nekaj več, je del kulture, ki pod pritiski trga ne more živeti samostojno, ampak mu je treba pomagati. Zato je Rozman javno angažiran in si prizadeva, da bi bila slovenska kultura primerno sofinancirana in neobremenjena z davki. Jezik kakor religiozno doživetje parodiranega očenaša izraža naslednja pesem:

JEZIK NAŠ

Jezik naš, ki si nam v mislih,
za vse na svetu daj nam svoje ime,
bodi še naprej naše kraljestvo,
in nam daj, da mislimo po tvojih zakonih
kakor na samem tako tudi javno.
Daj nam danes naše vsakdanje zgodbe
in odpusti nam naše napake,
kot jih tudi mi odpuščamo svojim sogovornikom,
in ne preženi nas v angleščino,
ampak nam omogoči čim več dobrega.
(Rozman, Gleda kondor avion, str. 101)

Andrej Rozman Roza pa morda še bolj kot pesnik za odrasle živi v otroški domišljiji, piše namreč tudi pesmi in prozo za mlade bralce. Za pesmi v njegovih zbirkah je značilno, da nagajivo in hudomušno opisujejo grdo. Domišljijo rad buri z grozovitimi, »gravžastimi« podobami ali pa prepesni otroške strahove v *Ustrahovanki*: »Postelja je že postлана, / pod rjuho pa podgana. / Če jo brčneš, ko greš spat, te ugrizne v podplat. / Ko od groze zakričiš, / s krikom kačo prebudiš, / ki prijazno kakor muca / dol pod posteljo dremuca.« (Rozman, Gleda kondor avion, str. 89).

Naloge za učence/dijake:

1. V knjižnici si izposodite poljubno delo Andreja Rozmane Roze in ga preberite (kratka proza, pesem, dramsko delo za odrasle). V krajšem sestavku delo povzemite, napišite, s čim vas je najbolj navdušilo/presenetilo, katero izstopajočo značilnost avtorjevega pisanja ste najprej opazili in zakaj bi delo priporočili prijatelju/družini.
2. Preberite dana odlomka iz Shakespearovega in Rozmanovega Beneškega trgovca. V odlomku se pogovarjata gospodična, ki si izbira moža, in njena družica. Katere razlike med odlomkoma najbolj izstopajo? Izpišite jih in jih na kratko opišite. Katere se vam zdijo najbolj zanimive? Zakaj?
Bodite pozorni predvsem na: poimenovanje oseb, poimenovanje prizora, dogajališče, slog, humor in jezik (socialne zvrsti, slogovno zaznamovane besede ...).

W. Shakespeare: Prvo dejanje, 2. prizor

Belmont. Soba v Porziji hiši. Porzia in Nerissa nastopita.

PORZIA: Verjemi mi, Nerissa, moji mali osebi ta veliki svet preseda.

NERISSA: Presedal bi vam, draga gospodična, ko bi imeli tako obilico preglavic, kakor imate sreče; in vendar, kolikor vidim, so tisti prav tako bolni, ki se preobjedajo, kakor tisti, ki

stradajo brez nič. Ni torej srednja sreča, biti srednjega stanu. Preobilje prej osivi, a kdor se prebija, dalje živi.

PORZIA: Dobri reki in dobro povedani.

NERISSA: Bili bi boljši, če bi bili dobro slušani.

PORZIA: Če bi bilo delati tako lahko kakor vedeti, kaj bi bilo dobro delati, bi bile kapele cerkve in siromaške kočje knežje palače. Dober duhovnik, ki se ravna po lastnih opominih; laže je učiti dvajset ljudi, kaj bi bilo dobro delati, nego biti eden dvajseterih in poslušati svoje nauke. Možgani si lahko izmišljajo zakone za kri, toda vroča čud preskoči hladen ukaz: tak zajec je norost, mladost, da švrkne preko mreže dobrega sveta, te pokveke. Toda to premišljevanje ni, da bi mi izbralo moža. Jojmene, beseda »izbirati«! Ne morem niti izbrati, kogar bi rada, niti zavrniti, kogar ne maram; tako veže volja mrtvega očeta voljo žive hčere. Ali ni hudo, Nerissa, da ne morem enega izbrati in enega in nobenega zavrniti?

Andrej Rozman Roza: 5a. BELMONT

PORTIA: Še zdej ne morem verjet in nimam besed za to, kaj mi je nakopala ta zmešana budala. Če bi to vedla, k je biu še živ, bi ga nazjala in mu pokazala, kaj se to prav, srečo svojga edinga otroka dat na loterijo, in to po tko visoki ceni, da se sam usega presiti kreteni lahko za mojo roko borijo. Pa če bi šlo sam za roko in milijarde, k ležijo pod njo. A gre za vse moje ubogo malo telo, ki je že tako utrujeno od tega velikega sveta, da bi najrajši kar z njega ušlo.

NERISSA: Ne govorte no neumnosti, gospa! In ne smete se tko jeziti na očeta. Velik je molu. Še sploh zadna leta. Vaš oče je biu zelo svet mož.

PORTIA: Bojim se, da tej njegovi svetosti jaz ne bom kos.

NERISSA: Jz pa sm prepričana, da vs zdej dol z nebeskega kraljestva gleda in da bo od tam poskrbu, da se bo izšlo tko, kt je treba.

PORTIA: In mi zato za snubce pošilja ta butast bogataški izbor. Jz se bojim, da fotr ni biu svet, ampak je biu nor.

NERISSA: Ne tko govort. Njegova duša bedi nad vami in vs posluša.

PORTIA: In nesramen. Kt da ne znam sama poiskat moža. In kt da mora bit bogat, če imam že jz zadost za oba.

Po ogledu uprizoritve: analiza lutkovne predstave Beneški trgovec

Ali hodite radi v gledališče? Greste pogosteje na dramske ali na lutkovne predstave?

Ali vam je bila predstava Beneški trgovec všeč?

Premislite, kaj vse ste videli, doživeli, spoznali. Za lažjo analizo vam bodo v pomoč spodnja vprašanja.

Vsebinsko-motivni sklop

1. O čem govori predstava? Kaj je glavni problem družbe, ki jo predstavlja?
2. Kaj se zgodi v prvem dejanju z Antonijem? Zakaj Shylocka označi za vampirja?
3. Kaj prosi Bassanio Antonia? Zakaj to potrebuje?
4. Opiši, kaj se zgodi s snubcema pri Portii? Katere narodnosti meniš, da sta?
5. V Shakespearjevem Beneškem trgovcu Antoniu potonejo ladje z blagom. Kaj pa se zgodi v posodobljeni različici zgodbe?
6. Kaj lahko iz pogovora med Nerisso in Portio sklepamo o predzgodbi? Se z Bassanijem že od kod poznata?
7. Kaj prekine vzneseno strast mladoporočencev? Kaj izve Bassanio o Antoniu? Kako se na to odzove Portia? Kako bi se odzval/-a, če bi te fant ali punca pustil/-a na cedilu zaradi prijatelja? Ali bi razumel/-a stisko prijatelja?
8. Zakaj Shylock ne sprejme Bassanijevih deset milijonov evrov? Kakšni so njegovi motivi, da želi tisti funt mesa? Se ti zdi, da so bankirji danes osovraženi in jih ne jemljemo enako kot ostale? Katere skupine ljudi so danes zaznamovane s predsodki, kakor so bili v

- Shakespearjevih časih judje, in nimajo enakih pravic? Kakšno miselnost izraža Shylockov monolog? Zakaj se pravzaprav želi maščevati? Meniš, da ima prav?
9. Za kakšno se izkaže Portia na sodišču? S kakšnim argumentom reši Antonia? Kaj doleti Shylocka? Je to pravično? Kaj se zdi njemu?
 10. Kaj navduši Bassania pri sodniku? Kako se ob tem počuti Antonio? Kaj zahteva sodnik od Bassania? Ali mu ta težko izroči prstan, dolgo omahuje?
 11. Zakaj Portia sprva skriva zamenjavo oseb? Kaj s tem izve o svojem možu? Kako pa se na to odzove? Kako se na koncu počuti Antonio? Ali je zadovoljen z razpletom zgodbe?
 12. Kako o pravičnosti sodbe sodi Shylock v sklepnem monologu?

Elementi uprizoritve

1. Ali vas je predstava nasmejala? Kaj vam je bilo smešno?
2. Na katerih prizoriščih se predstava dogaja? Kaj na sceni se spremeni, da vemo, da se dejanje dogaja v banki? Kaj pa na sodišču? Katere vse funkcije ima okno na sredini scene?
3. V katerem času se zgodba dogaja – po katerih elementih (predmetih, sceni, kostumih, lutkah) to prepoznaš? Kakšni so prehodi med prizorišči oziroma dejanji? Kaj se zgodi z lučjo?
4. Kje je Antonijeva lutka pred sojenjem? Po katerih gestah prepoznaš, kaj se plete med Antonijem in Bassanijem?
5. Kakšni sta osvetlitev in glasba med Shylockovim monologom?
6. Kakšno vzdušje je ustvarjala glasba v predstavi? Kako si se počutil ob gledanju? Si opazil, kdaj je glasba utihnila in kdaj je jakost naraščala?
7. Režiser in oblikovalka scene se odločita za drugačen prikaz zlate, srebrne in plehnate skrinjice. Zlato predstavlja Fabergéjevo jajce, srebrno prašiček, plehnato pa platenka kokakole. Kaj želi režiser s to izbiro sporočiti? Kaj lahko vsaka izmed njih simbolizira?

Osebe

1. Katere osebe nastopajo v predstavi? Katere so lutke in katere igralci?
2. Kakšen je lik Shylocka? Kako se vede do Bassania, ko pride prosit za posojilo? Ali je bil v svojem monologu prepričljiv? Ali se ti zdi njegovo maščevanje upravičeno?
3. Kaj pa Antonio in Bassanio, v kakšnem odnosu sta? Zakaj se Bassanio želi poročiti s Portio? Kakšno je njegovo finančno stanje? Kako se vede do Antonia? Kakšen pa je Antonio do njega?
4. Kako bi opisal Portio? Kakšna je do nje služabnica Nerissa? Kaj pri njej učinkuje komično?
5. Kdo od likov je govoril najbolj pravilno? Kdo pa najmanj? Kako je to učinkovalo? Pomisli na kakšnega od znanih komikov – s katero socialno zvrstjo jezika poskušajo zbuditi smeh?

Raziskujmo o lutkah

1. V knjižnici in na internetu poiščite informacije o različnih vrstah lutk.
2. Kdo izdeluje lutke, ki jih vidimo v lutkovnih predstavah?
3. Kako izdelajo različne lutke?
4. Iz kakšnih materialov?
5. Katera orodja potrebujejo za to?
6. Ste že gledali katero drugo predstavo, v kateri so nastopale takšne lutke?
7. Kdo v predstavi upravlja lutke?
8. Pri katerih vrstah lutke animatorja vidimo na odru in pri katerih ne?
9. Obiščite Lutkovni muzej na Ljubljanskem gradu in si ogledjte različne lutke.

Značilnosti mimičnih lutk

Te lutke spreminjajo mimiko obraza, zapirajo in odpirajo usta. Počasno ali hitro, popačeno ali tresoče se odpiranje ust poudarja karakter in s tem posebne lastnosti lika, ki ga lutka predstavlja. V predstavi je viden samo zgornji del lutke, ker je najpomembnejša glava z odbijajočim grotesknim obrazom. Ker ima animator eno roko v glavi mimetične lutke, ima lutka samo eno roko z zelo dinamično govorico, čeprav se zgodi tudi, da animatorji uporabijo obe roki. Mimična lutka gestikulira in igra z rekviziti.

Izdelava lutk za predstavo in uprizoritev odlomka

Likovno zasnovo za lutke v predstavi je ustvarila Barbara Bulatović. V predstavi lutke odlikuje poudarjena obrazna mimika. Glave so bile najprej modelirane iz gline, sledila je izdelava kalupov, v katere se je v plasteh nanašala posebna snov »modelit speed«, na koncu pa je sledila vgradnja notranjih mehanizmov za premikanje ust.

Izdelajte lutke – način izdelave lutk, ki smo jih videli v predstavi, je zapleten. Sami izdelajte preproste lutke in se preizkusite v vlogi animatorja; odlične naprstne lutke naredite iz odpadnih tulcev, filca, različnih trakcev, ostankov blaga. Izdelajte svoji lutki s podobo Antonia in Shylocka, s katerima boste v paru odigrali spodnji odlomek V bankomatu (Andrej Rozman Roza, Beneški trgovec, str. 3–4)

ANTONIO *igralec, po telefonu:*

Halo, tu Antonio Saliani. Račun imam blokiran.

SHYLOCK *lutka, po telefonu:*

Antonio Saliani ... da vidmo. Ja, dolžniki niso plačal, upniki so izterjal, pa je šlo v minus.

ANTONIO:

Ampak lahko bi me opozorili.

Ali pa mi celo za par dni posodili.

Saj vendar veste, da v principu imam.

SHYLOCK:

Vi imate v principu, mi imamo pa princip.

Na svoje stanje morte pazit sam.

Mi nismo vaša tutorska/skrbniška služba,
mi smo kapitalska družba.

ANTONIO:

Namesto da bi se mi odobrilo avtomatsko posojilo, se me bo zdaj še žalilo.

Se vam sploh sanja, kakšen delež poslovanja vam trgovci preskrbimo?

Večino.

Banke stojite in padete z nami.

SHYLOCK:

Naša statistika pravi,

da večino poslov ustvarimo na finančnih trgih sami.

ANTONIO:

Ko boste spet zgrmeli v prepad,

bo morala pa spet država reševati

banke in vaše lakomne riti,

da bo še več lačnih, da boste vi finančni city.

A vam težave drugih niso mar.

Vi imate moč, a niste vladar.

Vi ste vampir,

ki kri sesa skozi denar.

Prekine pogovor in gre.

SHYLOCK:

Izvolite poskusit kakšno stvar

prodat, ne da bi uporabljal dnar. – Prekinu!
Vampir, samo zato, ker se pravil držimo
in ker verjamem v drugo doktrino.
Kt da neoliberalci/bankirji ne bi bli ljudje.

Ustvarjajmo in raziskujmo

Primerjava lutkovne predstave in izvirnega shakespearjevega besedila

Predstava, ki ste si jo ogledali, je izvirna priredba Shakespearjeve komedije *Beneški trgovec*, ki jo je Andrej Rozman Roza napisal za lutkovno predstavo. V knjižnici si izposodite in preberite Shakespearjevega *Beneškega trgovca* ter premislite, v čem sta si besedili podobni, v čem pa se bistveno razlikujeta. Spodnja vprašanja naj vam bodo v pomoč pri raziskovanju obeh del.

1. Kaj vam je bilo bolj všeč, lutkovna predstava ali izvirni Shakespearjev tekst? Zakaj?
2. Kaj vam je bilo smešno v predstavi in kaj v tekstu, ki ste ga prebrali?
3. V predstavi je oseb manj kakor v izvorniku. Koliko oseb nastopa v predstavi in katere so? Se pojavijo tudi v Shakespearjevi komediji?
4. Kje in kdaj se dogaja predstava? V čem se to vidi? Kje in kdaj pa se dogaja Shakespearjeva komedija? Najdite v Shakespearjevem *Beneškem trgovcu* nekaj mest, kjer lahko prepoznamo kraj in čas dogajanja.
5. Koliko dejanj in koliko prizorov ima Shakespearjeva komedija? Kakšna je razlika med dejanjem in prizorom?
6. Preberite spodnja odlomka, v katerih nastopa Shylock. Ugotovite, v čem je glavna razlika med Shakespearjevim in Rozmanovim Shylockom. Ali veste, kaj se je s pripadniki judovske vere dogajalo v času druge svetovne vojne?

William Shakespeare: *Beneški trgovec* (3. dejanje, 1. prizor)

SHYLOCK: Da bi z njim ribe lovil. Če ne nasiti sicer ničesar, nasiti mojo osveto. Psoval me je, pol milijona mi je preprečil; smejal se je mojim izgubam, zasramoval moj dobiček, sramotil moje ljudstvo, križal mojo kupčijo, hladil mi prijatelje, razvnel mi prijatelje. In zakaj? Žid sem. Ali nima žid oči? Ali nima žid rok, udov, čutil, čutov, nagibov, strasti? Ali ga ne hrani ista jed, ne rani isto orožje? Ni podvržen istim ljubeznim, se ne zdravi z istimi sredstvi, ali ga ne greje in ne mrazi ista zima in isto poletje kakor kristjana? Če nas bodete, ali ne krvavimo? Če nas ščegačete, ali se ne smejemo? Če nas zastrupite, ali ne umremo? In če nam delate krivico, naj se ne maščujemo? Če smo vam podobni v vsem, hočemo delati tudi v tem vam enako. Če razžali žid kristjana, kaj naj bo njegova ponižnost po krščanskem zgledu? Maščevanje. Če razžali kristjan žida, kaj naj bo njegova ponižnost po krščanskem zgledu? No, maščevanje. Hudobijo, ki me je učite, hočem vršiti, in hudo bo moralo biti, sicer prekosim svoje učitelje.

Andrej Rozman Roza: *Beneški trgovec* (str. 13).

SHYLOCK: Ribe bom šou z njim lovit. Človeškega mesa ne moreš jest, ampak jest bom z njim nasitu svojo maščevalnost. Če bi me užalu prvič, bi reku, da ima slab dan. A kolkokrat se je že prej posmehov našmu poslovanju, se delou norca iz finančnih trgov, žalu mojo ekonomsko dogmo, mi nekej poslov uniču, prjatlje ščuvou proti men, zbiron sovražnike, zarad takih, kot je on, se je prot men obrnila moja lastna hči – in zakaj? Ker sem bankir. A bankir nima oči? A nima rok, telesnih organov, človeške oblike, petih čutov, čustev in strasti? A bankir ne je iste hrane, a se ne rani z istimi orožji, zbolji od istih bolezni, se zdravi z istimi zdravili, a ni tud njemu poleti vroče in ga pozimi zebe, isto kot trgovcu? Če nas zbodeš z iglo, a ne krvavimo? Če nas žgečkaš, a se ne smejemo? Če nas zastrupiš, a ne umremo? In če se nam kaj vzame, a ne poskusmo tega zaračunat? Če smo vsi v vsem drugem enaki s trgovci, smo si tud v tem. Zato si bom tud dostojanstvo, ki mi je blo vzeto, zaračunov. Vse se plača. Tega sem se nauču od trgovcev.

Primejava lutkovne predstave Beneški trgovec s filmom in dramsko uprizoritvijo

Michael Radford: Beneški trgovec (2004)

Film Beneški trgovec (The Merchant of Venice) je bil v ZDA premierno predvajan 18. februarja 2005, stroški produkcije so znašali 30 milijonov dolarjev. Je prvi celovečerni film (131 min) v angleškem jeziku, ki temelji na istoimenski komediji Williama Shakespeara. Film je režiral Michael Radford, lokaciji snemanja pa sta Benetke in Luxembourg. Žanrsko je opredeljen kot drama, v glavnih vlogah pa igrajo Al Pacino (Shylock), Jeremy Irons (Antonio), Joseph Fiennes (Bassanio) in Lynn Collins (Porzia).

Oglejte si filmsko različico Shakespearjeve komedije in odgovorite na vprašanja.

1. Najopaznejši odstop od Shakespearjeve različice je filmska predzgodba (uvod). Kaj meniš, zakaj se je režiser za predzgodbo odločil in kaj je v njej prikazano?
2. Kakšen jezik govorijo osebe v filmu? Slovenski podnapisi so ustvarjeni po Župančičevem prevodu Beneškega trgovca. Primerjaj jezik v filmu in jezik v slovenskem prevodu.
3. Se ti zdi, da je želel režiser prikazati podobo Benetk, kakršno je v komediji slikal Shakespeare? Svoj odgovor ponazori s primeri.
4. Kako je v filmu prikazan Shylock? Se ta od Shakespearjeve različice kaj razlikuje?
5. Shylock je v zgodbi predstavnik židov, Antonio in njegovi prijatelji predstavniki krščanstva. Se ti zdi vprašanje vere v filmu pomembno?

Eduard Miler: Beneški trgovec (SNG Drama Ljubljana, 2011)

Beneški trgovec v režiji Eduarda Milerja je doživel premiero 5. marca 2011 v SNG Drama Ljubljana. Predstava traja 145 minut, slovenski prevod za to predstavo pa je prispeval Milan Jesih. Igor Samobor je za vlogo Shylocka prejel Borštnikovo nagrado za igro, Eduard Miler pa Borštnikovo nagrado za režijo.

Na spletnem portalu [www.youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=iHh4WD2jLZw) si oglej kratek odlomek iz predstave (<https://www.youtube.com/watch?v=iHh4WD2jLZw>).

1. Kakšen jezik govorijo osebe v predstavi? Je podoben Župančičevemu prevodu *Beneškega trgovca*? V knjižnici si lahko sposodiš tudi gledališki list *Beneški trgovec* SNG Drama Ljubljana, kjer je natisnjen Jesihov sodobnejši prevod. Primerjaj ga z Župančičevim prevodom in ugotovi, koliko je dramaturginja Žanina Mirčevska Jesihov tekst za predstavo predručala.
2. Je želel režiser v predstavi prikazati čas, v katerem je živel Shakespeare, ali kaj drugega? Preberi spodnji odlomek iz intervjuja z režiserjem in ga poveži s svojim odgovorom.
3. »Primere kršenja načela pravne države srečujemo skoraj vsak dan. To je več kot skrb zbujajoče. Zato v Beneškem trgovcu ne vidim nikakršne pravljice, temveč aktualno zgodbo, ki se tiče vseh nas, ujetih prav v tem trenutku ... V današnjem svetu vsak potrebuje sovražnika. Sovraštvo nas živi. Če nimate svojega sovražnika, si ga poiščite. To bo alibi in opravičilo za vsa nerešena vprašanja.«
4. Intervju z režiserjem (Patricija Maličev. Eduard Miler: Če nimate svojega sovražnika, si ga poiščite. Delo, Sobotna priloga, 12. 3. 2011) je dostopen na: <http://www.delo.si/clanek/143830>.)
5. Kako so v predstavi prikazani Shylock, Bassanio, Launcelot in ženski liki?
6. Se ti zdi v dramski predstavi vprašanje vere v ospredju? Utemelji.
7. Za konec povzemi svoje ugotovitve in film primerjaj z dramsko predstavo. Katero uprizoritev vidiš bolj kot komedijo in katero kot dramo?

Predzgodbe

a) NERISSA: *Gospa! Ne boste verjel. Pred vrati je tist mlad Benečan, / od kerga zadnič na tisti otvoritvi kar niste in niste mogli it stran* (9).

Napišite besedilo, v katerem boste opisali prvo srečanje Bassanija in Portie na otvoritvi. Besedilo lahko napišete v prozni, verzni ali dramski obliki. Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog ter smiselnost zgodbe.

b) SHYLOCK: *zarad takih, kot je on, se je prot men obrnila moja lastna hči* (13).

Napišite besedilo, kaj se je zgodilo z njegovo hčerjo. Besedilo lahko napišete v prozni, verzni ali dramski obliki. Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog ter smiselnost zgodbe.

c) PORTIA: *Še zdej ne morem verjet / in nimam besed za to, kaj mi je nakopala ta zmešana budala. / Če bi to vedla, k je biu še živ, bi ga nazjala in mu pokazala, / kaj se to prav, / srečo svojga edinga otroka dat na loterijo* (8).

Napišite besedilo, v katerem boste opisali dogodke tik pred očetovo smrtjo. Besedilo lahko napišete v prozni, verzni ali dramski obliki. Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog ter smiselnost zgodbe.

O dogajanju na Belmontu so povedali ...

a) Dnevnik: Zamislite si, da Portia vsak večer piše dnevnik. Napišite stran iz njenega dnevnika, kjer opisuje dogodke iz drame. Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog. (Namesto dnevnika lahko piše tudi blog.)

b) Opravljivki: Zamislite si, da se na tržnici dve opravljivki pogovarjata o dogodkih, ki so predstavljeni v drami. Napišite pogovor med njima. Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog.

c) Belmontski škandal: Zamislite si, da naslednji dan izide revija, v kateri glavna novica nosi naslov: *Belmontski škandal* in senzacionalno poroča o dogodkih iz drame. Napišite ta članek. Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog.

č) Intervju: Zamislite si, da v lokalnem časopisu izide intervju z eno ali več literarnimi osebami. Napišite intervju s poljubno literarno osebo (lahko tudi z več osebami). Pri pisanju bodite čim bolj izvirni, pazite na jezik in slog.

Vaje v slogu

Napišite obnovo predstave Beneški trgovec v knjižnem jeziku, nato pa jo prepisite v določenem slogu pisanja. Nekaj idej: sleng, narečje, dvakratno, povratno, vedeževalska napoved, razlagalno, lipogram, samostalniško, žaljivo, žensko itd.

Zgledi za nekatere sloge:

Osnovno besedilo: Bankir predlaga, da lahko Antoniu izreže funt mesa, če mu denarja v treh dneh ne bo vrnil. Bassiano se s tako pogodbo ne strinja, vendar Antonio privoli v te pogoje. Dvakratno: Shylock in bankir predlaga in ukaže, da Antoniu in trgovcu sme in lahko izreže in odtegne funt in štiristo štiriinpetdeset gramov mesa in telesa, če mu denarja in evrov v treh dneh in 72 urah ne vrne in zadrži zase. Bassiano in snubec se ne strinja in je proti taki pogodbi in kupčiji, vendar Antonio in trgovec pristane in prikima na te pogoje in zahteve. Povratno (pisanje zgodbe od zadaj naprej): Antonio se strinja z bankirjevimi pogoji, čeprav je bil Bassiano proti. Pred tem je bankir zahteval, da bo Antoniu izrezal funt mesa, če mu v treh dneh ne bo vrnil denarja. Prijatelja sta prišla k bankirju z namenom, da si za tri dni izposodita tri milijone evrov.

Lipogram (brez črke e): Shylock postavi pogoj, da bo Antonia prikrajšal za funt tkiva iz trupa, ako posojilo obdrži. Bassiano bankirja obtoži krivičnosti, a tovariš nakraca svoj podpis na pogodbo.

Razlagalno (nekatere besede nadomestimo z njihovimi definicijami): Lastnik banke predlaga, da lahko Antoniu izreže funt navadnega rjavkastega rdečega tkiva, če mu splošnega veljavnega plačilnega sredstva in merila vrednosti v treh dneh ne bo vrnil. Bassiano se s takim sporazumom, soglasjem glede kakih določil ali obveznosti ne strinja,

Viri in literatura

vendar Antonio pristane na te pogoje.

Žensko: Bankir (ja, tisti s frizuro, ki spominja na Einsteina, ki je že zdavnaj ven iz mode, ti moški pa res nikoli ne sledijo novim trendom, ampak kar naprej vztrajajo pri enaki frizuri) predlaga, da lahko Antoniu izreže funt mesa, naravnost nagnusno, če mene vprašaš, kot da smo še vedno v srednjem veku, veliko bolj higiensko bi bilo, če bi mu enostavno povišal obresti, če pa že hoče kaj odrezati, pa naj mu odreže lase; jaz se tako umazanih igrice nikoli ne bi šla; torej da bo Antoniu izrezal funt mesa, če mu denarja v treh dneh ne bo vrnil. Bassiano se s tako pogodbo ne strinja (vsaj nekdo v tej zmešnjavi razmišlja s trezno glavo!), vendar Antonio pristane na te pogoje. Res ne vem, kaj mu je tega treba, vsak normalen človek bi to odklonil, ampak on že ve!

1.

- Andrej Rozman Roza, 2015: *Beneški trgovec*. Ljubljana. Tipkopis.
- William Shakespeare, 1921: *Beneški trgovec* (Spremna beseda Jakob Kelemina). Ljubljana: Nova Založba.
- William Shakespeare, 1972: *Beneški trgovec* (Spremna beseda Mirko Zupančič). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- William Shakespeare: *Beneški trgovec*. *Gledališki list SNG Drama Ljubljana*. Letnik XC/10. Ljubljana: SNG Drama Ljubljana.

2.

- Milena Mileva Blažič, 2003: *Kreativno pisanje: vaje za razvijanje sposobnosti kreativnega pisanja*. Ljubljana: GV izobraževanje.
- Sara Gačnik, 2015: *Dramatika Andreja Rozmana Roze: magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Mirko Jurak, 1995: *Zapisi o Shakespearu / Notes on Shakespeare*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Andrej Koritnik, 2015: *Skriti klasik Andrej Rozman Roza*. Spremna beseda. A. Rozman Roza: *Gleda kondor avion*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 187–264.
- Blaž Lukan, 2009: *Od Tartifa do najemnine ali Kako se udomačiti v tujem in kako v lastnem domu*. Spremna beseda. A. Rozman Roza: *Brvi čez morje*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 571–594.
- Mirko Zupančič, 1998: *Shakespeareov dramski imperij*. Ljubljana: Društvo 2000.
- Raymond Queneau, 1994: *Vaje v slogu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.